

Kunnen dieren praten?

Stijn Verleyen

Het lot van de taalkundige bestaat erin zijn voorwerp van studie te beschrijven in de termen van dat voorwerp zelf, doortrokken van ambiguïteit en metaforiek. Dat geldt ook voor deze vraag, want wat verstaan we precies onder "praten"? (En trouwens, zijn wij ook geen "dieren"?) We gaan hier even uit van een interessante versie van de vraag: "hebben dieren taal?".

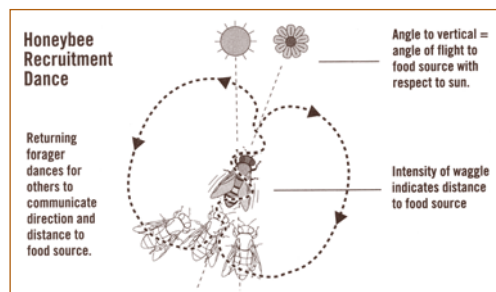
Dubbele articulatie

Een poging tot antwoord veronderstelt minstens een rudimentaire definitie van wat een (natuurlijke) taal is. We vertrekken hier van de definitie die de Franse structuralist André Martinet (1960) ontwikkeld heeft: "une langue est un instrument de communication doublement articulé et de nature vocale". Wanneer we nu de drie componenten van deze vraag nader bekijken, dan stellen we vast dat dieren aan twee van de drie gestelde criteria (kunnen) voldoen, namelijk het aspect "communicatie" (dat dieren met elkaar communiceren, lijdt geen twijfel) en "vocaal karakter" (wat uiteraard niet voor alle diersoorten geldt).

Het derde criterium is echter het belangrijkste, aldus Martinet. "Dubbele articulatie" slaat op het feit dat taaluitingen ontleed kunnen worden in enerzijds morfemen (of "monemen", zoals hij ze noemt), en anderzijds fonemen (klanken). De essentie van taal bestaat er precies in dat we, op basis van een zeer beperkt aantal bouwstenen (een 20-tal klanken), een zeer groot aantal woorden, en een oneindig aantal nieuwe zinnen kunnen produceren. Noam Chomsky noemt dit het creativiteitsprincipe. Welnu, 'dierentaal' lijkt de combinatorische mogelijkheden van een dergelijk systeem te missen.

Weliswaar bestaan er bij dieren zeer ingenieuze communicatiesystemen. Zo wisselen bijen op basis van het vluchtpatroon van een verkenner informatie uit in verband met het vinden van voedsel (cf. Deacon 1997: 55).

Al kan dit systeem opgedeeld worden in een aantal componenten (hoek waaronder de bij vliegt, intensiteit van het heen en weer vliegen), toch zal het nooit, zoals mensentaal, dienen om een veelheid aan informatie van diverse soorten over te brengen.

Deacon 1997: 55

Symbolisch gedrag

Men zou natuurlijk kunnen opwerpen dat het voorbeeld van de bijen niet echt geloofwaardig is, gezien de beperkte cognitieve vaardigheden van deze soort. Zouden soorten die dichter bij de mens staan, zoals primaten, niet tot veel meer in staat zijn? Ook hier lijkt het antwoord nee te zijn.

Deacon (1997) geeft het voorbeeld van apen die verschillende alarmkreten hebben, naargelang het roofdier waardoor ze belaagd worden. Dergelijke informatie is vitaal voor hun overlevingskansen: een luipaard vergt een andere ontsnapingsstrategie dan een slang, bijvoorbeeld. Het is dan ook niet moeilijk te verklaren hoe dit communicatiesysteem evolutionair ontstaan is. Men zou kunnen denken dat een kreet vergelijkbaar is met een woord, dat naar een bepaalde realiteit, i.c. het roofdier, verwijst. Het essentiële verschil met mensentaal is echter dat de apen de kreten in kwestie enkel gebruiken in (vermeende) aanwezigheid van de roofdieren. De specificiteit van mensentaal in dit opzicht is ons vermogen om over een bepaalde realiteit te communiceren in afwezigheid van die realiteit. In zijn hypothetische oplossing voor de oorsprong van taal, situeert Rudi Keller (1994) het begin van mensentaal dan ook bij het uiten van een dierlijke kreet zonder dat de referent erachter effectief aanwezig is.

Hierbij dient verwezen te worden naar de semiotische theorie van Charles S. Peirce (1839-1914), die een onderscheid maakte tussen drie soorten tekens, namelijk icoon, index, en symbool. Een icoon is een teken dat een zekere gelijkenis vertoont met zijn referent. Denk maar aan een vliegtuigje in het logo van een vliegtuigmaatschappij, bijvoorbeeld. Een index verwijst (on)rechtstreeks naar de referent erachter, zonder dat er een reële (fysische) gelijkenis hoeft te zijn. Zo bijvoorbeeld een kaart van een gebied ten opzichte van het gebied zelf. Een symbool, ten slotte, is de meeste abstracte categorie. Het woord 'paard' roept binnen een bepaalde taalgemeenschap onmiddellijk de overeenkomstige referent op, zelfs al is er geen enkel paard in de buurt. Het is dit soort gedrag dat afwezig is bij dieren, en dat de grote kracht van mensentaal bepaalt.

Samengevat kan men dus stellen dat er niet zomaar een kwantitatief verschil is tussen mensentaal en dierlijke communicatiesystemen (het gaat niet om complex vs simpel), maar wel vooral een kwalitatief verschil.

Evolutie

Dit leidt onvermijdelijk tot de vraag waar onze taal dan wel vandaan komt. In de achttiende eeuw was deze vraag brandend actueel onder filosofen. De bekende Duitse filosoof Herder won bijvoorbeeld in 1772 de prijs van de Berlijnse Academie met zijn verhandeling over de oorsprong van taal. In de negentiende eeuw verschoof de vraag wat naar de achtergrond. Taalkundigen hielden zich eerder bezig met het opstellen van klankwetten en de reconstructie van oudere taalstadia op basis van empirische gegevens. De prestigieuze *Société de linguistique de Paris* verbood in haar statuten (1866) zelfs elke publicatie of lezing over het onderwerp. Vandaag is de vraag naar de oorsprong van taal echter helemaal terug, en wel in een sterk interdisciplinair perspectief. Taalkunde, evolutionaire biologie, en genetica, om maar een paar disciplines te noemen, dragen elk hun steentje bij tot de oplossing van de intrigerende vraag hoe wij zo zijn kunnen gaan verschillen van de andere diersoorten.

Literatuur

- Deacon, T. W. 1997. *The Symbolic Species*. New York & London: Norton.
Keller, R. 1994. *On Language Change: The Invisible Hand in Language*. London: Routledge.
Martinet, A. 1960. *Éléments de linguistique générale*. Paris: Armand Colin.